

**Підготовка вчителя-наставника початкових класів
у контексті педагогічних праць К. Д. Ушинського**

У статті висвітлюються позиції К. Д. Ушинського щодо проблем підготовки педагогічних кадрів, зокрема вчителів початкової школи, вимог до їх навчання, проходження практики, інтересу до педагогічної діяльності, до організації навчальної та виховної роботи в школі.

Ключові слова: К. Д. Ушинський, вчитель-наставник, підготовка педагогічних кадрів, знання, вміння, початкова школа, педагогічні здібності.

Зростаюча роль вчителя у побудові суспільства потребує удосконалення якості підготовки педагогічних кадрів. Учителю необхідні не тільки знання. Важно враховувати й інші фактори пригодності до педагогічної діяльності, такі як наявність глибокого стійкого зацікавлення даною діяльністю, її необхідності, схильності, покликання, а також деяких задатків [8, 54]. Студенти, які мають інтерес та задатки педагогічних здібностей, оволодівають необхідними знаннями, вміннями, здобувають необхідні якості особистості швидше й легше, ніж ті, які не мають цих передумов. Однак задатки самі по собі, без ціленаправленої дії, не стають здібностями [8, 56].

Слово “вчитель” порівняно рідко зустрічається в працях К. Д. Ушинського. Їм педагог користувався частіше всього тоді, коли мова йшла про просту передачу спеціальних знань, про повідомлення відомостей з різних областей науки – математики, фізики, біології тощо. В решта випадках Ушинський вживав слово “вихователь” або “наставник”. Ця особливість слововживання не була випадковою, вона пов’язана з одним із важливіших принципів його педагогічної системи – принципом розвиваючого та виховуючого навчання [3, 118]. Цим самим К. Д. Ушинський підкреслював, що

освіта має для людини та суспільства безперечну цінність лише тоді, коли вона народжує прагнення бескорисливого служіння загальному благу, коли вона показує високі, гідні людини цілі життя.

Найважливішою проблемою у справі освіти була нестача гарних наставників, спеціально підготовлених до виконання своїх обов'язків. Ця нестача особливо торкнулася молодших класів середніх навчальних закладів. Для вчителів початкових класів особливо необхідна була спеціальна педагогічна підготовка. Без спеціальної педагогічної підготовки педагогічна діяльність неможлива, бо вихователь впливає своїм викладанням не тільки на збагачення розуму знаннями, а й на розвиток розумових і моральних сил вихованця. Тому К. Д. Ушинський намічав програму широкої та різносторонньої підготовки вчителів початкового ступеня навчання. Водночас педагогічна наука дає можливість та засоби озброїти кожного системою педагогічних знань, достатніх для того, щоб успішно виконувати роль вчителя та наставника. Ушинський вважав, що знаннями та вміннями викладати, діяти викладанням на розумовий і моральний розвиток дітей можуть люди, які не володіють особливими здібностями. Але якщо професійна підготовка здійснюється правильно, то і після закінчення спеціального навчального закладу освіта вчителя не закінчується, вона продовжується на протязі всієї його діяльності як наставника.

Видатний педагог закликав розрізняти підготовленість учителя до навчання дітей в початковій та середній школі, причому для початкової її ланки першочергового значення він надавав покликанню, інтересу до педагогічної професії. Ні в якому разі не потрібно приймати до учительських навчальних закладів випадкових людей, тільки молодь з вираженими педагогічними нахилами має становити основний контингент таких навчальних закладів [4, 223]. Отже, підготовка вчителя початкових класів повинна проводитися ще задовго до його вступу до спеціального навчального закладу, адже навчально-виховна робота саме в початковій школі значною мірою формує специфічні

риси характеру, притаманні майбутньому громадянину. Добра елементарна школа не менш важлива, ніж сам учительський заклад.

У зв'язку з цим К. Д. Ушинський поділяв учителів на три категорії:

I категорія	II категорія	III категорія
Педагоги, які вміють критично оцінити впливи дитинства і виробити нові основи методики навчально-виховної роботи	Вчителі наслідують своїх товаришів, вносять деякі зміни в процес формування особистості учня.	Учителі, які дуже повільно, з підозрінням сприймають нове, оглядаються назад, тяжіють до старого.

Тому К. Д. Ушинський радив дбати не тільки про відкриття педагогічних закладів, а й про те, щоб до них вступала переважно та молодь, яка дістала кращу початкову освіту і виховання. Вступників слід було старанно відбирати з урахуванням нахилів до педагогічної роботи, під час навчання вони повинні були жити під безпосереднім наглядом наставників, суворо дотримуватися правил внутрішнього розпорядку [4, 224].

Працю вчителя-наставника К. Д. Ушинський порівнював з творчістю художника. Але якщо художник та скульптор відображають життя в фарбах, на полотні, на мармурі, композитор – у музикальних образах, то творчість вчителя формує духовний склад самої людини [2, 126]. Справжній вчитель у процесі навчання прагне показати дитині те, що ній є самого дорогоцінного, примусивши її пізнати себе часткою, живим організмом світового розвитку людства. Тільки вчитель своєю особистістю запалює справу навчання та виховання. Таким чином, учитель-наставник має виступати посередником між наукою та учнем. Він ніби наставляє учня на той шлях, який дає можливість постійно вправлятися та удосконалювати свої пізнавальні здібності: спостереження, пам'ять, мислення. Під керівництвом наставника закріплюється воля та характер учня. Особливо наставник має турбуватися про засвоєння вихованцями тих ідей і знань, які в майбутньому мають складати систему поглядів людини [3, 120].

Водночас в тогочасній школі вчителю не було ніякої справи до розвитку і виховання учня. Якщо учні вміли читати та переводити тексти давньогрецьких та латинських авторів, розв'язувати математичні задачі, якщо учні пам'ятали сторінки відповідного підручника, то вважалося, що учитель гарно виконує свій службовий обов'язок. Звичайно К. Д. Ушинський виступав проти такого навчання [3, 119]. В зв'язку з цим К. Д. Ушинський пропонував зміст навчання у педагогічному закладі. Крім поглибленого вивчення всіх предметів початкової школи, слухачі повинні навчитися гарно писати, малювати, креслити, чітко і виразно читати, співати, мати певні знання й уміння в галузі медицини і сільського господарства. Головна ідея оволодіння утилітарними знаннями й уміннями полягала в тому, щоб якомога ближче познайомившись із життям народу, ввійти в його довір'я і стати справжнім народним освітянином. Живучи з народом єдиним життям, він одночасно буде незрівнянно вищим, його особистість має служити зразком для піднесення розумового і морального виховання [4, 225].

В даному контексті К. Д. Ушинський обґрунтовував положення про необхідність спеціальної підготовки майбутніх наставників окремо до навчальної та виховної роботи в школі. Крім знань загальноосвітнього і методичного характеру, вчитель повинен ще досконало володіти визначеною системою ефективних засобів педагогічного впливу на вихованців (має бути ще й хорошим вихователем). Тому педагог підкреслював, що для вихователя не досить мати нахили, здібності, терпіння, знати предмет і методику його викладання. Обов'язково ще треба володіти спеціальними знаннями в галузі теорії і методики виховання. І в цьому відношенні Ушинський першочергового значення надає педагогіці. У програмі педагогічного курсу навчальних закладів зазначається, що основним завданням педагогіки має бути вироблення у вихованців свідомого ставлення до педагогічної діяльності і закладення міцних основ для майбутньої систематичної праці над собою.

Так, К. Д. Ушинський пропонував розгорнуту програму в галузі теорії виховання. Зокрема, до розділу про предмет виховної діяльності включено такі питання: поняття виховання, про організм та його розвиток, визначення суті педагогіки як науки. Значне місце відводилося визначенню мети і засобів виховання. Крім теорії виховання, майбутній учитель повинен опанувати дидактику, яку Ушинський поділяв на загальну і конкретну. До першої автор включає загальне поняття про навчання, два види навчального процесу (пасивний і активний), необхідні умови викладання (своєчасність, поступовість, визначеність, постійність, міцність засвоєння, ясність, самодіяльність учня, відповідність навчання можливостям школяра, моральність, корисність знань), організацію навчального процесу, методи навчання (синтетичний та аналітичний) і прийоми викладання (догматичний, сократичний, евристичний, акроаматичний). Конкретна дидактика повинна ознайомлювати слухачів з методикою викладання окремих предметів.

Водночас освіта майбутнього вчителя не повинна обмежуватися рамками вітчизняної педагогічної науки. Педагог має бути обізнаним із зарубіжною педагогічною теорією та практикою навчально-виховної роботи. З цією метою семінаристи, крім вивчення праць відомих педагогів, мали відрядження за кордон, де під керівництвом кращих учителів повинні були вивчити передовий досвід навчально-виховної роботи в школі [4, 227].

К. Д. Ушинський підкреслював і значення практики для підготовки вчителя. Він був глибоко переконаний, що для професії педагога потрібні не тільки знання з педагогіки і психології. Наставник молоді повинен удосконалюватися і в творчій педагогічній практиці. “Метод викладання, – писав з цього приводу педагог, – можна вивчити з книги або зі слів викладача; але набути навичку застосування цього методу можна тільки діяльною і тривалою практикою” [6]. У зв’язку з цим автор вимагав від педагогічних колективів учительських семінарій, щоб вихованці їх повсякчасно вправлялися у налагодженні добрих стосунків з учнями школи, у виробленні педагогічного

такту, набутті умінь та навичок користування необхідними прийомами і методами в навчально-виховному процесі. При кожній учительській семінарії має бути “практична школа”, де слухачі під безпосереднім керівництвом методистів вправлялися б у застосуванні теоретичних знань на практиці, у виробленні певної системи умінь та навичок навчання і виховання [4, 228].

Практичні заняття насамперед повинні бути спрямовані на вироблення певних навичок педагогічної професії; вихованці семінарії протягом певного часу мають допомагати вчителям у перевірці домашніх завдань, а учням – у підготовці їх. Одночасно вони зобов’язані проводити і відповідну виховну роботу. Тільки після того вчитель міг дозволити практикантові давати потрібні уроки, а переконавшись у правильності методики проведення їх, рекомендувати переходити до систематичної навчально-виховної роботи в школі [4, 229]. “Найкращих, найталановитіших у виховній справі вихованців треба залишати постійними вчителями в цих зразкових школах, так щоб потім вихованці, які виходять із семінарії, могли проводити свій практичний рік під їхнім безпосереднім наглядом і керівництвом; та й взагалі на перший час слід було б узяти за правило кращими вихованцями семінарії заміщати вчительські місця в самому ж закладі і в його практичних школах” [5, 53]. Адже вчителя не можна замінити ніякими книгами, посібниками, підручниками та найновішими технічними засобами навчання, так як окрім знань він пердає частку своєї душі, направляє їх духовний розвиток.

Таким чином, загальноосвітня і педагогічна підготовка педагога, формування необхідних моральних якостей вчителя-наставника, особливо для роботи в початковій школі, під час навчання в учительських навчальних закладах були тими обов’язковими передумовами, без яких розвиток освіти був неможливий. Саме тому в педагогічній теорії К. Д. Ушинського з цього питання знаходимо так багато оригінальних і цінних ідей, що не втратили свого значення і до нашого часу.

Література

1. Грищенко М. М. Дидактичні поради і рекомендації К. Д. Ушинського // К. Д. Ушинський. – К.: Знання, 1974. – 61 с. – С. 28-45
2. Егоров С. Ф. Учитель: призвание и профессия // К. Д. Ушинский. – М.: Просвещение, 1977. – 142 с. – С. 124-130.
3. Егоров С. Ф. Учительство и наставничество // К. Д. Ушинский. – М.: Просвещение, 1977. – 142 с. – С. 118-124.
4. Струбицький В. В. К. Д. Ушинський про підготовку вчителя // Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського. – К.: Вища школа, 1974. – 339 с. – С. 223-231.
5. Ушинський К. Д. Проект учительської семінарії // Вибрані педагогічні твори в 2 т. – Т. 2. – 359 с. – С. 31-55.
6. Ушинський К. Д. Сочинения в 2 т. – М., 1974. – Т. 2. – С. 583.
7. Чавдаров С. Х., Даденков М. Ф. Зміст початкового навчання // Чавдаров С. Х., Даденков М. Ф. К. Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1945. – С. 20-21.
8. Хмельюк Р. И., Боронецкая М. В. Творческое использование концепции К.Д.Ушинского об отборе лиц к педагогической деятельности // Педагогическое наследие К.Д.Ушинского в современной практике воспитания и обучения. – К.-Одесса: Вища школа, 1980. – С. 54-58.